

Evaluatie strategische transformatiesteun, kmo- groeisubsidie en ecologiesteun

Rapport STRES | 27 december 2019

In opdracht van

Vlaamse Overheid
Beleidsdomein Economie, Wetenschap en
Innovatie
Agentschap Innoveren & Ondernemen (VLAIO)
Koning Albert II-laan 35, bus 12
1030 Brussel

Contactpersoon voor deze offerte:

Wim Van der Beken
Ties Vanthillo
Willem Devriendt

Jozef II-straat 40 B1
1000 Brussel

T: +32 2 282 17 10
info@ideaconsult.be

www.ideaconsult.be

IDEA
CONSULT *thinking ahead*

member of
IDEA GROUP

Inhoudsopgave

1 /	Interventiologica Strategische Ecologiesteun	3
2 /	Resultaten van de portfolio-analyse	5
2.1.	Aantal dossiers en toegekende steun	5
2.2.	Profiel van gesteunde ondernemingen naar grootte	7
2.3.	Profiel van gesteunde ondernemingen naar sector	7
2.4.	Profiel van gesteunde ondernemingen naar regio	9
2.5.	Profiel van gesteunde ondernemingen naar leeftijd en doorlooptijd	9
3 /	Resultaten van de procesanalyse	11
3.1.	Voor de indiening	11
3.2.	Subsidieverlening	14
3.3.	Na de subsidieverlening	18
4 /	Evaluatie van de impact en de additionaliteit	20
4.1.	Gebruik van VLAIO-instrumentarium	20
4.2.	Aanleiding opstart van het project	21
4.3.	Reden steunaanvraag	22
4.4.	Resultaten en impact	22
4.5.	Belang van de steun (additionaliteit)	26
4.6.	Suggesties voor bijsturing van de maatregel	28
5 /	Conclusies	29
5.1.	Kenmerken	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.2.	Kerncijfers	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.3.	Proces en proceskwaliteit	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.4.	Effectiviteit, impact en additionaliteit van de steun	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5.5.	Advies	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6 /	Overzicht extra tabellen en lijst van interviews	34
6.1.	Lijst van interviews	34
6.2.	Extra tabellen portfolio-analyse	34

1 / Interventiologica Strategische Ecologiesteun

In dit hoofdstuk geven we de interventiologica weer voor de Strategische Ecologiesteun die het onderwerp is van deze evaluatie. De interventiologica is wordt voor dit instrument verder geëxpliciteerd en uitgewerkt.

Ratio voor de steun

De zorg voor het milieu en klimaat is nu al een belangrijke doelstelling van het economisch ondersteuningsinstrumentarium. Hierop adequaat inspelen zal op lange termijn een competitief voordeel opleveren. Het instrument Strategische Ecologiesteun beoogt daarop een antwoord te bieden op een aantal problemen en uitdagingen van Vlaamse ondernemingen i.v.m. ecologie-investeringen.

Interventie

Het instrument Strategische Ecologiesteun is een interventie in de vorm van een subsidie die wordt berekend als een percentage van de subsidiabele ecologie-investeringen (meerkost tov klassieke investering). De ecologie-investering is van strategische waarde voor de onderneming. Het maximale bedrag (max. 1.000.000 euro of 30%-40%) wordt bepaald op basis van de ecodeklasse, de aard van de ecologie-investering en de grootte van de onderneming. Afwijking is mogelijk.

Output

De directe realisatie van de interventie is de **investering door een onderneming in groene spijttechnologie** die omwille van hun unieke bedrijfsspecifieke karakter niet kunnen gestandaardiseerd worden en daardoor niet voorkomen op de limitatieve technologieënlijst van de Ecologiepremie Plus steunregeling.

Resultaat

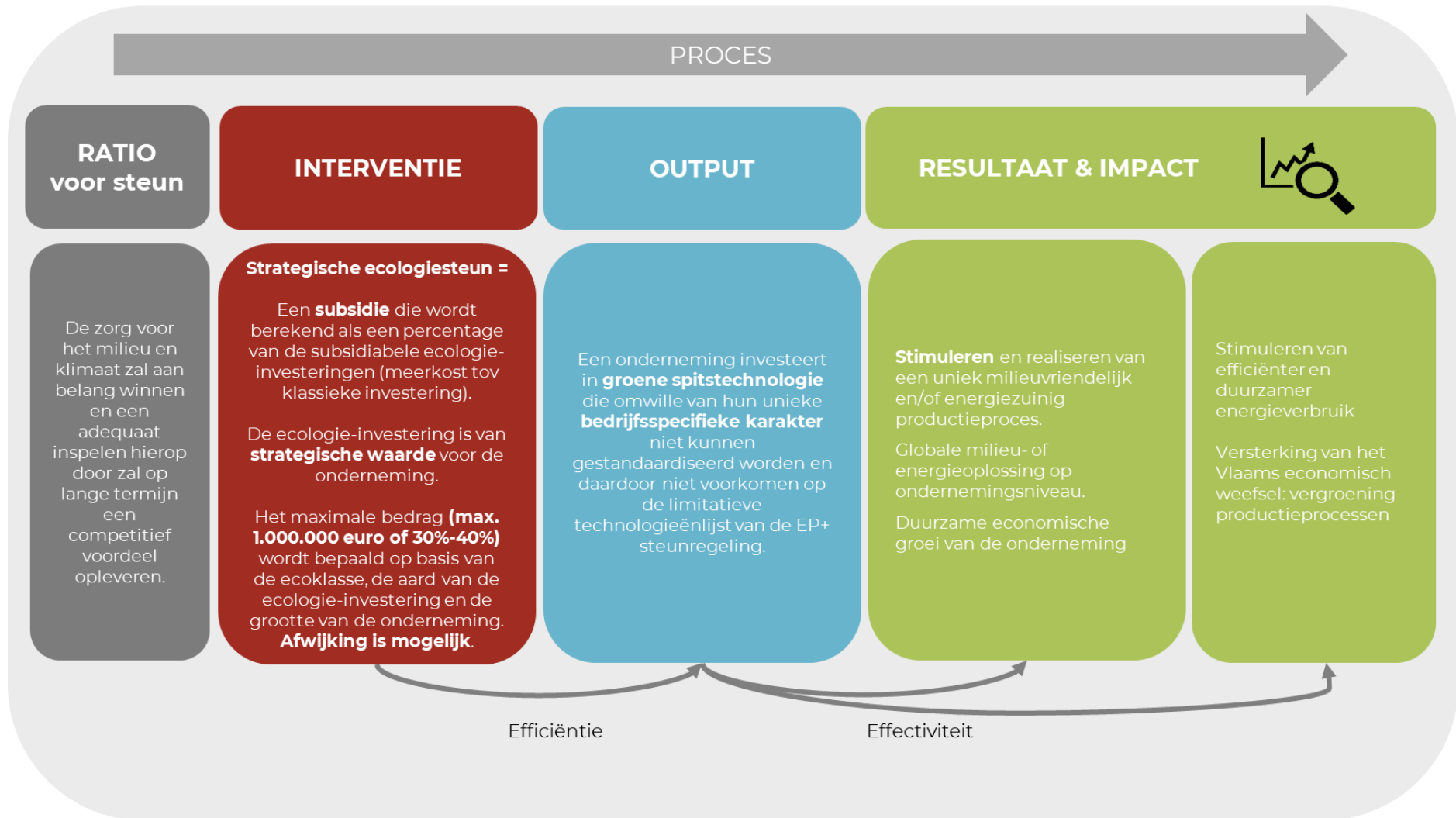
De investering moet leiden tot een aantal belangrijke resultaten, namelijk:

- ▶ Stimuleren en realiseren van een uniek milieuvriendelijk en/of energiezuinig productieproces.
- ▶ Globale milieu- of energieoplossing op ondernemingsniveau.
- ▶ Duurzame economische groei van de onderneming

Impact

Het instrument Strategische Ecologiesteun beoogt finaal bij te dragen aan het stimuleren van efficiënter en duurzamer energieverbruik en de versterking van het Vlaams economisch weefsel door vergroening van de productieprocessen.

Strategische Ecologiesteun

2 / Resultaten van de portfolio-analyse

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de portfolio-analyse voor het instrument Strategische Ecologiesteun.

De verwerking gebeurt op basis van informatie en gegevens die door VLAIO werden bezorgd. Aanvullende gegevens werden bekomen door gebruik te maken van de databank Belfirst (vb. met betrekking tot de leeftijd van een onderneming). De portfolio-analyse is uitgevoerd van bij de start van de maatregel. Op basis van deze portfolio-analyse is ook een selectie gemaakt van te interviewen steunaanvragers.

De analyse bekijkt de volledige set van (goedgekeurde) dossiers, waarbij er specifieke aandacht was voor het aantal en type van goedgekeurde dossiers. Vervolgens gaan we meer in detail met de verdeling van de steun naar grootte van de onderneming, de geografische spreiding, de verdeling volgens sector en leeftijd van de ondernemingen.

Tenslotte besteden we ook aandacht aan een aantal specifieke topics, met name de beoogde doelen in het aanvraagdossier en de doorlooptijd van de aanvragen.

2.1. Aantal dossiers en toegekende steun

Hieronder vindt u een overzicht van het toegekende budget en het aantal besliste en goedgekeurde dossiers voor het instrument Strategische Ecologiesteun.

- ♦ Vanaf de opstart van het instrument Strategische Ecologiesteun in 2012 tot en met 30 juni 2019¹ werden er 55 aanvragen ingediend. In 43 dossiers werd een beslissing genomen, waarvan er 39 positief werden goedgekeurd en 4 negatief werden beoordeeld.
- ♦ In totaal is er van de start van het instrument in 2012 tot en met 30 juni 2019 voor meer dan 60 miljoen euro Strategische Ecologiesteun toegekend aan 39 ondernemingen.
- ♦ Het aantal toegekende aanvragen is niet gelijkmatig verdeeld over de jaren. Het instrument kende een stijging van 8 goedgekeurde dossiers in 2016. De jaren daarna daalde het aantal goedgekeurde dossiers licht tot en met 5 in 2018.
- ♦ Het totale investeringsbedrag is 912,7 miljoen euro.
- ♦ Het vermeden CO₂-equivalent bedraagt 1,3 miljard GWP (*global warming potential*).

---

¹ Dit is het tijdstip waar de databank is afgesloten voor deze portfolio-analyse. De cijfers voor 2019 hebben dus betrekking op Q1 en Q2 van dit jaar. Lancering maatregel eind 2012.

Tabel 1: Toegekende steun (in euro), aantal besliste dossiers en aantal goedgekeurde dossiers

Jaar	Toegekende steun	Investerings-bedrag	Vermeden CO ² -equivalent ²	Aantal besliste dossiers	Aantal goedgekeurde dossiers
2013	8 366 910,65	114 717 618	60 069 217	5	5
2014	5 133 028,46	118 900 876	14 297 596	7	6
2015	8 269 923,00	135 813 594	186 950 344	5	4
2016	12 750 199,00	59 300 010	203 000 912	11	8
2017	9 000 000,00	187 134 971	118 495 492	7	7
2018	10 355 690,00	178 123 075	703 641 736	5	5
2019	5 731 933,90	71 961 120	41 966 744	3	3
*	472 912,00	*	*	3	1
Totaal	60 080 597,01	912 754 858	1 328 422 042	43	39

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

- ♦ Het gemiddelde bedrag per goedgekeurd steundossier in de periode 2012-2019 is 1.540.528,13 euro.
- ♦ Het mediaan bedrag per goedgekeurd steundossier in deze periode is 1 miljoen euro, met als minimum 150.490 euro en als maximum 6.202.339 euro.
- ♦ In onderstaande tabel worden de goedgekeurde dossiers onderverdeeld naar steun onder of boven 500.000 euro⁴. Van de 39 goedgekeurde dossiers hebben 3 een bedrag onder de 500.000 euro ontvangen, 23 dossiers hebben een bedrag groter of gelijk aan 500.000 euro en 13 dossiers hebben een bedrag groter dan 1.000.000 euro.

Tabel 2: Bedrag van toegekende Strategische Transformatiesteun (in aantal per categorie toegekende steun)

Jaar	< 500.000 euro	> 500.000 euro	> 1.000.000 euro
2013	1	2	2
2014	0	6	0
2015	0	1	3
2016	1	4	3
2017	0	5	2
2018	0	3	2
2019	0	2	1
Totaal	3	23	13

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

² CO²-equivalent is de eenheid die gebruikt wordt om het opwarmend vermogen (global warming potential of afgekort GWP) van broeikasgassen weer te geven. De bedoeling hiervan is om alles in eenzelfde eenheid te plaatsen waardoor enerzijds het effect van alle broeikasgassen vergelijkbaar wordt en anderzijds de vergelijking ruimer wordt gemaakt dan enkel op basis van zuivere CO². CO² is het referentiegas en andere broeikasgassen worden bepaald in verhouding tot CO². Bijvoorbeeld methaan heeft bij eenzelfde massa, een 25 keer hoger opwarmend vermogen dan CO² en drukt men bijgevolg uit als 25 CO² equivalenten. En op deze manier krijgt men één cijfer als GWP voor een totale installatie. Berekening door VITO op de looptijd van de investering. Niet berekend voor alle dossiers.

³ In de databank zitten ook 12 ontvangen dossiers die nog niet beslist zijn of waar geen beslissingsdatum vermeld staat + STRES.2018.0002 (A&U Energie) met subsidie maar zonder beslissingsdatum.

⁴ Dit is relevant in functie van de regels met betrekking tot het beslissingsorgaan van het instrument (Minister of Vlaams Regering).

2.2. Profiel van gesteunde ondernemingen naar grootte

Hieronder vindt u een overzicht van het toegekende budget en het aantal projecten per grootte van de onderneming, nl. kleine, middelgrote en grote ondernemingen. Het overgrote deel van het budget (55,3 miljoen euro), meer dan 90%, gaat naar grote ondernemingen. Kleine en middelgrote ondernemingen ontvangen elk ongeveer 2 miljoen euro.

Tabel 3: Profiel van de gesteunde ondernemingen naar grootte (in euro steun en aantal)

	Toekenningen		Steunbedrag		Gemiddelde steun per dossier
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>euro</i>	<i>%</i>	<i>euro</i>
Kleine onderneming	2	5%	1 970 068	3%	985 034
Middelgrote onderneming	2	5%	2 177 712	4%	1 088 856
Grote ondernemingen	34	89%	55 386 845	93%	1 629 025
Totaal	38		59 534 625		1 566 701

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

2.3. Profiel van gesteunde ondernemingen naar sector

Voor de rapportage is ook per project aangegeven onder welke sector het klasseert. Hieruit blijkt dat het instrument Strategische Ecologiesteun voornamelijk gericht is op industriële ondernemingen. Meer dan drie op de vier bedrijven ondernemingen die steun ontvangen komen uit de industrie.

Tabel 4: Profiel van gesteunde ondernemingen naar sector (in euro toegekende steun en aantal)

	Toekenningen		Steunbedrag		Gemiddelde steun per dossier
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>euro</i>	<i>%</i>	<i>euro</i>
Industrie	30	77%	44 772 722	75%	1 492 424
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom, lucht	3	8%	7 675 251	13%	2 558 417
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	2	5%	3 731 934	6%	1 865 967
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	1	3%	2 000 000	3%	2 000 000
Exploitatie van en handel in onroerend goed	1	3%	1 000 000	2%	1 000 000
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	1	3%	750 200	1%	750 200
Vervoer en opslag	1	3%	150 490	0%	150 490
Totaal	39		60 080 597		1 540 528

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Tabel 5: Profiel van gesteunde ondernemingen naar sector (in euro toegekende steun)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Totaal
Industrie	8 366 911	5 133 028	8 269 923	5 647 170	7 000 000	9 355 690	1 000 000	44 772 722
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	0	0	0	6 202 339	1 000 000	0	0	7 675 251
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	0	0	0	0	0	0	3 731 934	3 731 934
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	0	0	0	0	1 000 000	1 000 000	0	2 000 000
Exploitatie van en handel in onroerend goed	0	0	0	0	0	0	1 000 000	1 000 000
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	0	0	0	750 200	0	0	0	750 200
Vervoer en opslag	0	0	0	150 490	0	0	0	150 490

Tabel 6: Profiel van gesteunde ondernemingen naar sector (in aantal)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Totaal
Industrie	0	5	6	4	5	5	4	30
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	1	0	0	0	1	1	0	3
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	0	0	0	0	0	1	1	2
Exploitatie van en handel in onroerend goed	0	0	0	0	0	0	0	1
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	0	0	0	0	0	0	0	1
Vervoer en opslag	0	0	0	0	1	0	0	1
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	0	0	0	0	1	0	0	1

2.4. Profiel van gesteunde ondernemingen naar regio

Hieronder vindt u een overzicht van de verdeling van het toegekende budget en het aantal gesteunde ondernemingen naar regio. De geografische opdeling gebeurt op basis van de ligging van de maatschappelijke zetel van de steunvragende onderneming.

Tabel 7: Profiel van de gesteunde ondernemingen naar provincie (in euro toegekende steun en aantal)

	Aantal		Steunbedrag		Gemiddelde steun per dossier
	<i>n</i>	%	<i>euro</i>	%	<i>euro</i>
Antwerpen	14	37%	21 436 238,37	36%	1 531 160
Limburg	3	8%	9 575 133,90	16%	3 191 711
Oost-Vlaanderen	8	21%	16 027 610,00	27%	2 003 451
Vlaams-Brabant	1	3%	887 524,46	1%	887 524
West-Vlaanderen	6	16%	6 442 980,00	11%	1 073 830
Andere	6	16%	5 711 110,28	10%	951 852
Totaal	38		60 080 597		1 581 068

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

- ♦ 35,7% (21,4 miljoen euro) van de middelen gaat richting de provincie Antwerpen, daarna volgen Oost-Vlaanderen (26,7% - 16 miljoen euro), Limburg (15,9% - 9,6 miljoen euro), West-Vlaanderen (10,7% - 6,4 miljoen euro), en Vlaams-Brabant (1,5% - 0,8 miljoen euro). Ongeveer 9,5% of 5,7 miljoen euro van de steun gaat naar ondernemingen met een maatschappelijke zetel buiten het Vlaams Gewest.
- ♦ 37% (14) van de goedgekeurde dossiers komen uit de provincie Antwerpen, daarna volgen Oost-Vlaanderen (21% - 8), West-Vlaanderen (16% - 6), en Limburg (8% - 3), en Vlaams-Brabant (3% - 1). 6 projecten zijn ondernemingen met een maatschappelijke zetel buiten het Vlaams Gewest.

2.5. Profiel van gesteunde ondernemingen naar leeftijd en doorlooptijd

De gemiddelde doorlooptijd voor een ingediend dossier bij het instrument Strategische Ecologiesteun bedraagt 176 dagen. De minimum doorlooptijd bedraagt 14 dagen en de maximum doorlooptijd van een dossier bedraagt 1078 dagen (dit is een uitzonderlijk dossier).

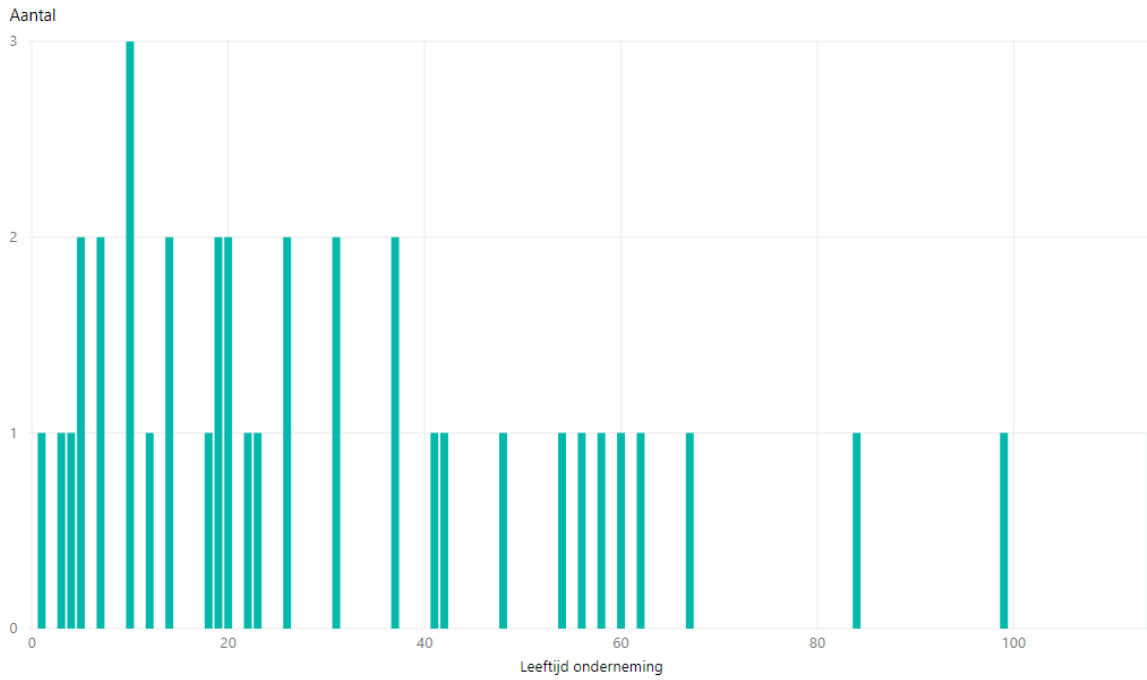
Hieronder vindt u een overzicht van het aantal aanvragen naar leeftijd van de onderneming. 79% van de ondernemingen (38) is meer dan 10 jaar oud (berekend op basis van de oprichtingsdatum in Belfirst). 12% van de ondernemingen is tussen vijf en tien jaar oud. Slechts 9% van de ondernemingen zijn jonger dan vijf jaar oud.

Tabel 8: Profiel van gesteunde ondernemingen naar leeftijd (in aantal)

Jaar	<3 jaar	3-<5 jaar	5 - <10	>10 jaar
Totaal	1	2	4	31

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Figuur 1: Profiel van gesteunde ondernemingen naar leeftijd (in aantal)

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

3 / Resultaten van de procesanalyse

Dit hoofdstuk analyseert de proceskwaliteit van het instrument Strategische Ecologiesteun.

Eerst wordt er gekeken naar de volledige keten van aanvraag over goedkeuring tot controle en uitbetaling. Voor het criterium proceskwaliteit ligt de nadruk voornamelijk op de kwaliteit van de aanvraag- en evaluatieprocedure. De aangeboden dienstverlening en de administratieve last voor de onderneming zijn ook specifieke aandachtspunten.

De beoordeling van deze aspecten rond proceskwaliteit is gebaseerd op de gebruikersfeedback⁵ die VLAIO na beoordeling van elke steunaanvraag zelf verzamelt. Daarnaast is ook in de online bevraging en de daaropvolgende interviews waardevolle informatie verzameld voor de analyse van de proceskwaliteit.

In dit hoofdstuk onderscheiden we, naast het gebruik van andere instrumenten, drie stappen in de procesketen van Strategische Ecologiesteun: voor de indiening, de subsidieverlening en de stap na de verlening van de subsidie.

3.1. Voor de indiening

We bespreken achtereenvolgens de mate van bekendheid van het instrument en actieve communicatie over het instrument en de kwaliteit van de info-kanalen van VLAIO (vb. website, ...) voor de indiening van het dossier.

3.1.1 Bekendheid creëren: actieve communicatie over het instrument

Onderstaand geven we een overzicht van de **prospectiekanalen** waarlangs de bevroegde ondernemingen de instrumenten hebben leren kennen.

De feedbackresultaten tonen aan dat consultants een zeer belangrijk kanaal zijn voor prospectie. Bijna de helft van de bedrijven leerde de Strategische Ecologiesteun kennen door een consultant. Verder blijkt de communicatie, zoals de website en presentaties, van Agentschap Innoveren & Ondernemen belangrijk te zijn. Daarnaast leren ondernemingen het instrument kennen via de voormalige provinciale Innovatiecentra (het huidige Team Bedrijfstrajecten) en sectorfederaties en vakorganisaties.

Tabel 9: Via welk kanaal bent u op de hoogte gebracht van het bestaan van deze steunmaatregel?⁶

	Strategische Ecologiesteun (n=7)	
Zelf op zoek gegaan	1	14%
Consultant	3	43%
Communicatie Agentschap Innoveren & Ondernemen	1	14%
Ander bedrijf	0	0%
Sectorfederatie of vakorganisatie	1	14%
Innovatiecentrum (ook FIT, Flanders DC, Imec Start)	1	14%

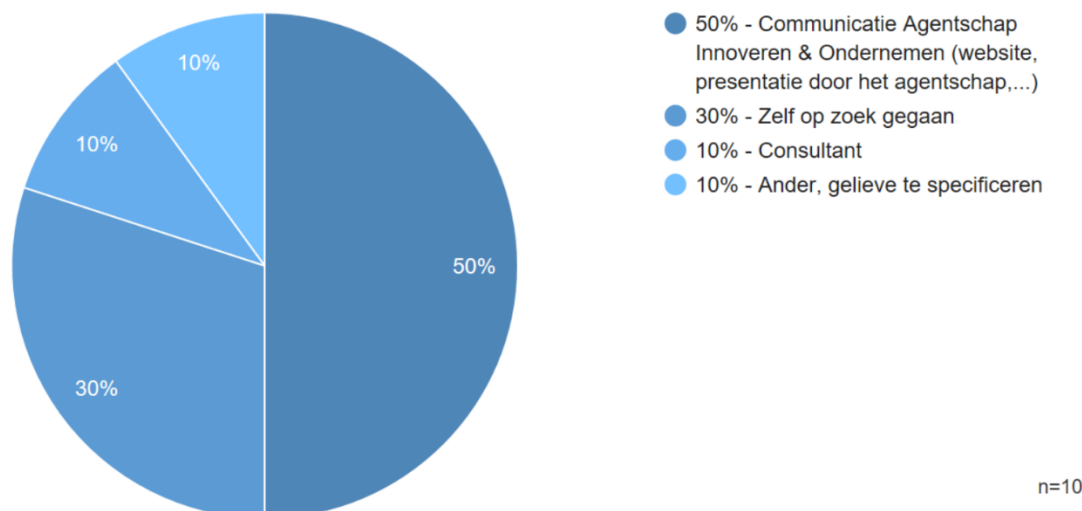
Bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Deze resultaten sluiten niet aan bij de informatie die tijdens de online-bevraging werd verzameld. Hier is de communicatie van VLAIO zelf belangrijk.

⁵ Uiteraard dienen deze gegevens als indicatief te worden beschouwd daar deze gegevens gebaseerd zijn op een selectie van de steunaanvragen.

⁶ Voor het instrument Ecologiepremie+ is geen soortgelijke vraag in de gebruikersfeedback beschikbaar.

Figuur 2: Via welk kanaal bent u op de hoogte gebracht van het bestaan van deze steunmaatregel?

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

Tijdens de interviews kwamen een aantal zaken naar voren met betrekking tot de manier waarop de ondernemingen op de hoogte zijn gebracht van het bestaan van de Strategische Ecologiesteun:

- ▶ Signalering van de mogelijkheden van STRES via management van de onderneming, Innovatiecentrum en info-sessies georganiseerd via sector- of vakorganisaties
- ▶ Proactieve prospectie van externe consultants
- ▶ Reeds ervaring met andere instrumenten van VLAIO

3.1.2 Beroep op (externe) begeleiding

Alvorens in te gaan op de evaluatieresultaten met betrekking tot de procedure, geven we eerst de resultaten voor de vraag of de bedrijven beroep deden op externe begeleiding bij de opmaak van hun aanvraagdossier.

Bij deze vraag geeft iets meer dan de helft (52%) van de ondernemingen aan dat ze niet extern begeleid zijn. Bijna 1/3 (32%) geeft aan begeleid te zijn door een private consultant die gespecialiseerd is in de voorbereiding van het aanvraagdossier. 8% geeft aan door iemand anders te zijn geholpen. Als we kijken naar de antwoorden dan zien we dat dit voornamelijk VLAIO-medewerkers zijn, waarbij ook de Innovatiecentra naar voor komen.

Figuur 3: Bent u extern begeleid in de aanvraag van uw dossier? (n=10)

Antwoord	Totaal	% van antwoorden	%
Nee, onze onderneming is niet extern begeleid	5	<div style="width: 50%; background-color: #800000;"></div>	50%
Ja, door een private consultant gespecialiseerd in de opmaak van subsidiedossiers	4	<div style="width: 40%; background-color: #800000;"></div>	40%
Ja, door een adviseur van de ondernemingsorganisatie waartoe wij behoren (Voka, Unizo, sectorfederatie, ...)	1	<div style="width: 10%; background-color: #800000;"></div>	10%
Ja, door onze bank	0		0%
Ja, door onze boekhouder	0		0%
Ja, door ons sociaal secretariaat	0		0%
Ja, door iemand anders: gelieve te specificeren	0		0%

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

In twee vervolgvragen werd gepeild naar waarom ondernemingen kozen voor externe begeleiding en of ze daar ook tevreden van waren.

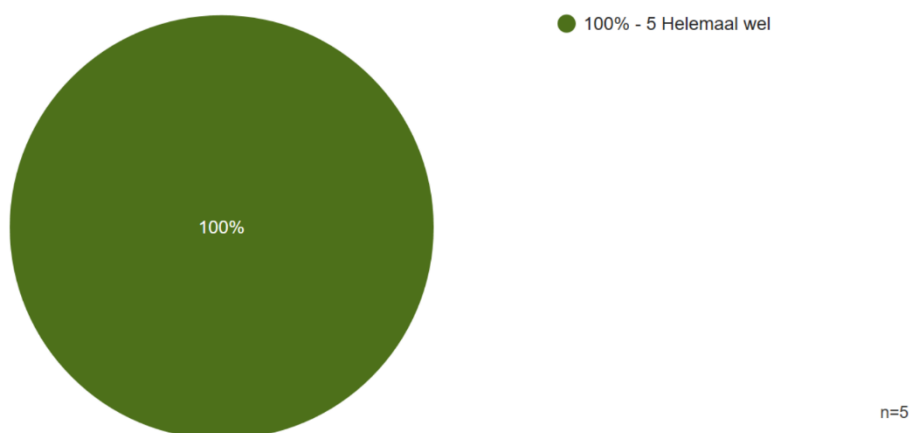
- ▶ De meest vernoemde reden waarom deze respondenten een beroep deden op externe begeleiding is omwille van tijdsgebrek (80%), omwille van het gebrek aan kennis met betrekking tot de steunmaatregel en de procedure (in het algemeen), een reden die werd aangevinkt door 60% van de begeleide respondenten. 40% geeft aan dat dit (ook) is omwille van de complexiteit van de aanvraagprocedure of voor 20% wegens een gebrek aan kennis betreffende de beoordelingscriteria.
- ▶ Elke respondent was tevreden over de externe begeleiding die hen heeft geholpen in de voorbereiding van de steunaanvraag.

Figuur 4: Waarom deed u een beroep op externe begeleiding bij de voorbereiding van uw steunaanvraag? (n=5)

Antwoord	Totaal	% van antwoorden	%
Omwille van tijdsgebrek	4		80%
Omwille van een gebrek aan kennis met betrekking tot de steunmaatregel en de procedure in het algemeen	3		60%
Omwille van de complexiteit van de aanvraagprocedure	2		40%
Omwille van een gebrek aan kennis specifiek met betrekking tot de criteria waarop de steunaanvragen beoordeeld worden	1		20%
Ander, gelieve te specificeren	0		0%

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

Figuur 5: Vond u dat een meerwaarde of niet? (n=5)

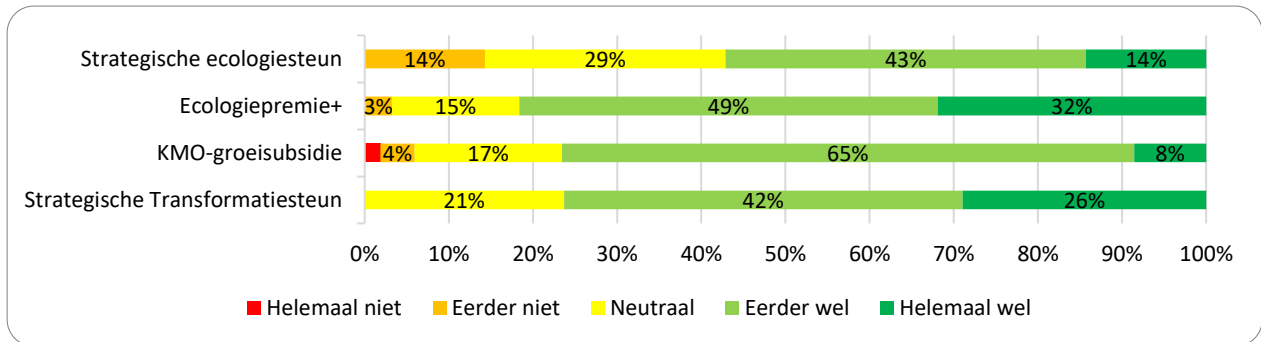
Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

3.1.3 Info-kanaal: informatiebronnen van VLAIO

De gebruikersfeedback geeft aan dat de meeste ondernemingen **voldoende informatie** vinden op de VLAIO-website om hun aanvraag vlot in te dienen. Bijna 57% van de ondernemingen zegt tevreden te zijn over de informatie die ze kunnen vinden.

Tabel 10: Vond u voldoende informatie op de website om de aanvraag vlot in te dienen?

Bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Bij de gebruikersfeedback en de interviews rond de Strategische Ecologiesteun geven ondernemingen aan dat de documentatie met voorwaarden en beslissingscriteria goed beschikbaar zijn via de website van VLAIO. Ook de interactieve wijze waarop een aanvraag kan ingediend worden is positief beoordeeld door de ondernemingen. Een duidelijke tijdslijn welke documenten op welk moment moeten ingediend worden zou nuttig zijn voor de projectplanning- en opvolging bij aantal bedrijven.

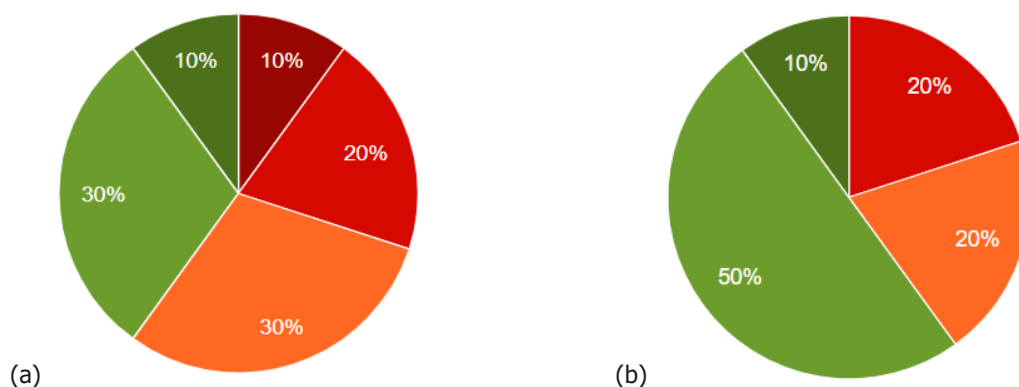
3.2. Subsidieverlening

We bespreken voor de fase van subsidieverlening achtereenvolgens aspecten met betrekking tot de beoordeling van de aanvraag, de hulpvaardigheid van de dossierbeheerders, de administratieve werklust en de doorlooptijd van het dossier.

3.2.1 Beoordeling aanvraag

De online bevraging geeft aan dat de meeste ondernemingen **de voorwaarden en beslissingscriteria** van de Strategische Ecologiesteun onvoldoende duidelijk vinden. 60% van de ondernemingen zegt de voorwaarden voldoende duidelijk te vinden en slechts 40% zegt de beslissingscriteria duidelijk te vinden.

Figuur 6: (a) Vindt u de beslissingscriteria voor de toekenning van de steun duidelijk? – (b) Vindt u de voorwaarden voor de toekenning van de steun duidelijk? (n=10)

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

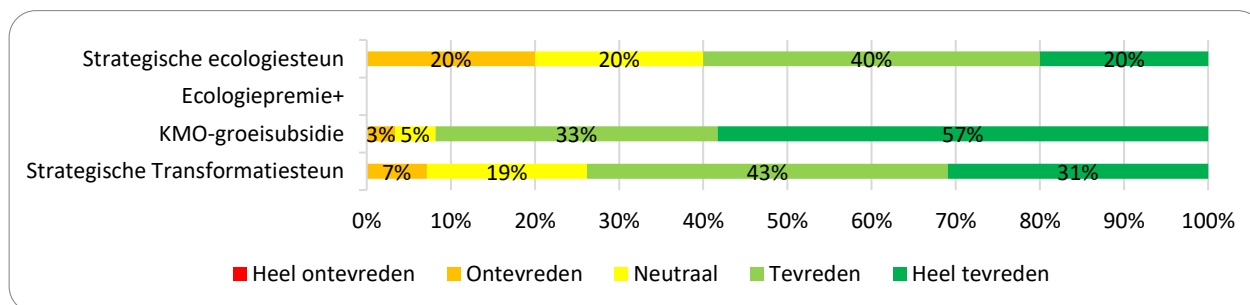
Dit ligt in lijn met een veel voorkomende opmerking in de gebruikersfeedback en de interviews, namelijk de **helderheid van de beslissingscriteria** van de Strategische Ecologiesteun. Verschillende ondernemingen geven aan dat de beslissingsprocedure en de gerelateerde beschrijving van de beoordelingscriteria onduidelijk zijn.

- ▶ Met name de toetsing van de ecologie-investeringen aan de basisvoorwaarden zoals gesteld in de Europese milieukaderregeling door VITO is voor een aantal ondernemingen een 'black box', zowel naar content, als naar timing en duidelijkheid van het Excel-werkblad.
  - Een aantal keer kwam de opmerking naar voor dat de investering 'in globo' wordt aangekocht bij een leverancier of meerdere leveranciers. Op deze manier is het ook niet altijd duidelijk in welke component juist een ecologisch voordeel wordt gehaald en welke parameters op welke manier berekend moeten worden. Dit zet extra (tijds)druk op de aanvraagprocedure.
  - Een aantal beoordelingscriteria zijn in deze context dan ook voor een deel abstract omdat de investeringen die gebeuren vaak zeer uniek zijn en beperkte informatie beschikbaar is over referentietechnologie.
- ▶ De doelstelling zou meer duiding kunnen gebruiken: is de steun bedoeld voor de milieu-impact van het productieproces te reduceren of omdat de producten in de gebruiksfase voor minder uitstoot zorgen. Een aantal ondernemingen geven aan dat dit productniveau een voorname motivatie tot steunaanvraag zijn geweest.
- ▶ Ondank de uitgebreide beschikbaarheid van informatie op de website is het voor verschillende ondernemingen nodig om een consultant bij de hand te nemen om alle aspecten correct aan te bieden (vb. het Excel-werkblad). Bij de gebruikersfeedback van de Strategische Ecologiesteun merkten ondernemingen op dat de subsidies vooral zouden gericht zijn op bedrijven die groot genoeg zijn om hiervoor iemand in dienst te nemen of tenminste een externe consultant erop te zetten om het administratief proces te begeleiden.

3.2.2 Hulpvaardigheid

De ondernemingen geven in de gebruikersfeedback, de online bevraging en de interviews aan dat in het algemeen tevreden zijn over de **hulpvaardigheid** van de dossierbehandelaars bij de behandeling van hun dossier. Zo geeft een respondent bijvoorbeeld aan "bijzonder tevreden te zijn over de interactieve wijze". Bij de Strategische Ecologiesteun is meer dan 60% tevreden, waarvan 20% 'heel tevreden'.

Tabel 11: Hoe tevreden bent u over de hulpvaardigheid van de dossierbehandelaar?

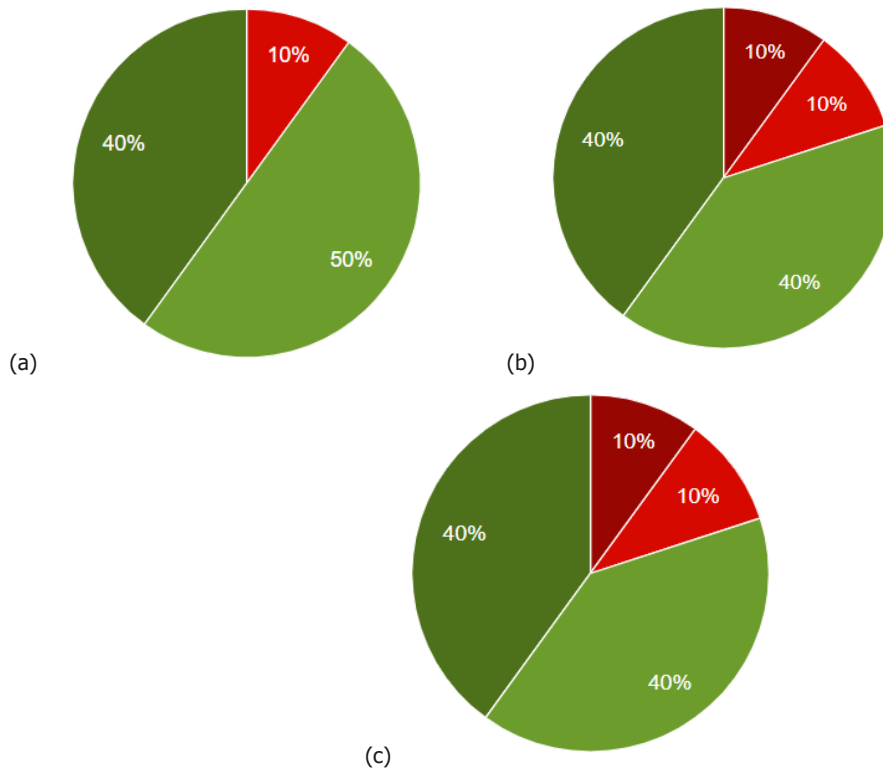

Bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

In de online bevraging hadden de ondernemingen de mogelijkheid om aan te geven in hoeverre ze tevreden zijn over de begeleiding en ondersteuning bij (a) de voorbereiding en indiening, (b) tijdens de beoordeling en behandeling en (c) na de beslissing van de steunaanvraag.

Bij deze vragen zijn lichte verschillen in tevredenheid vast te stellen, met name bij de begeleiding en ondersteuning voor én na de beslissing van de steunaanvraag. Dit ligt in lijn met de opmerkingen van de ondernemingen bij de gebruikersfeedback en de interviews. Aangezien ondernemingen pas in fase b en c weet hebben van een eventuele bijstelling van het steunbedrag naar beneden toe is dit ook een tendens die we kunnen verwachten. De stijging is erg licht en resultaat dus positief (gezien de mogelijke bijstellingen).

Figuur 7: Bent u tevreden over de dienstverlening van VLAIO (a) bij de voorbereiding en indiening, (b) tijdens de beoordeling en behandeling en (c) na de beslissing over uw steunaanvraag? (n=10)

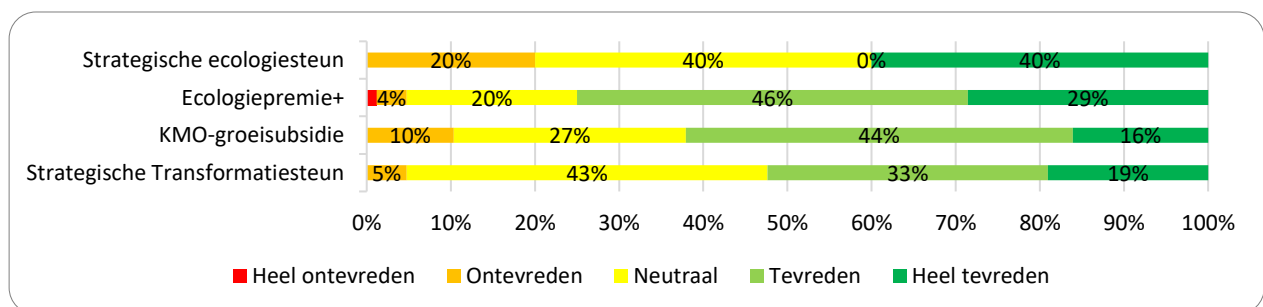

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

3.2.3 Administratieve werklast

Een belangrijke doelstelling van de instrumenten is om de **administratieve werklast** bij de steunaanvraag tot een minimum te beperken. 40% van de ondernemingen geven in de gebruikersfeedback voor de Strategische Ecologiesteun aan dat ze heel tevreden zijn over de administratieve werklast bij de behandeling van hun dossier in verhouding met de omvang van de gevraagde steun. Daarnaast zie je ook een grote groep die ontevreden is, maar ook de grootste groep die heel tevreden is over de vier instrumenten.

Tabel 12: Vindt u de administratieve werklast bij de effectieve indiening van de steunaanvraag in verhouding met de omvang van de gevraagde steun?

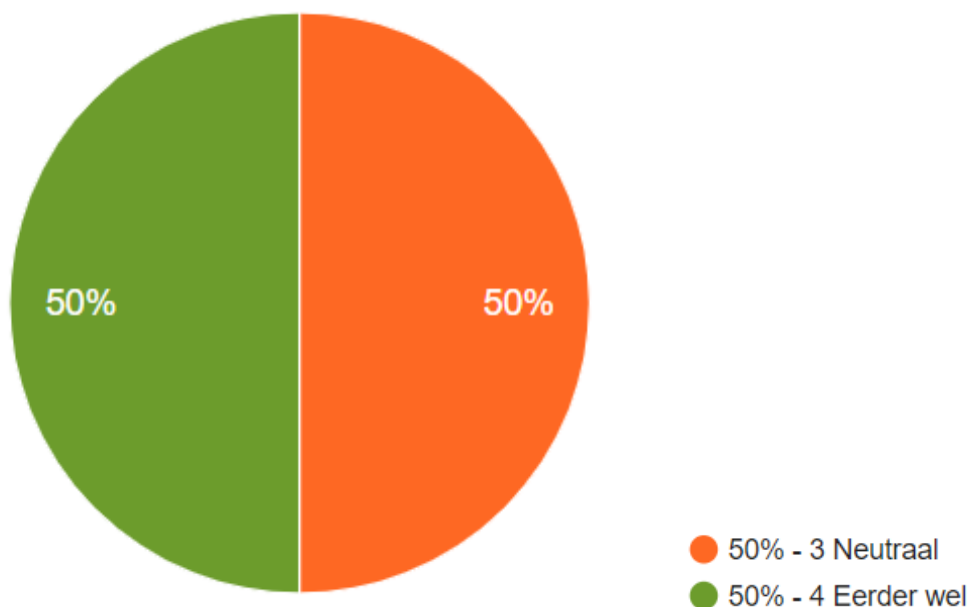

Bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Dezelfde vraag in de online bevraging geeft ongeveer hetzelfde beeld, hier vindt 50% van de ondernemingen de werklast in verhouding tot de omvang van de gevraagde steun. Eenzelfde aandeel schat de verhouding neutraal in.

Figuur 8: Vindt u de administratieve werklast bij de indiening van de steunaanvraag in verhouding tot de omvang van de gevraagde steun? (n=7)

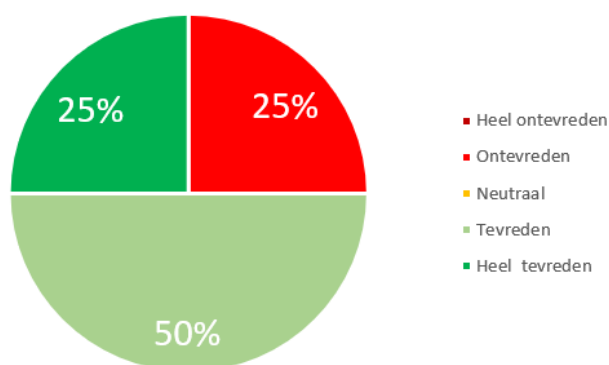
Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

3.2.4 Doorlooptijd van de steunaanvraag

De **doorlooptijd** van het volledige proces van indiening tot beslissing en kennisgeving is een belangrijk aspect van de proceskwaliteit zoals gepercipieerd voor ondernemingen. De steunaanvraag houdt heel wat taken in voor de dossierbehandelaars en al deze stappen nemen tijd in beslag. Een goede coördinatie van deze taken kan ervoor zorgen dat de volledige doorlooptijd maximaal verkort kan worden.

Voor de Strategische Ecologiesteun is 75% van de ondernemingen minstens 'tevreden' over de doorlooptijd van hun steunaanvraag (in verhouding tot de omvang van de gevraagde steun).

Tabel 13: Vindt u de doorlooptijd van uw steunaanvraag tot en met de finale beslissing in verhouding met de omvang van de gevraagde steun?

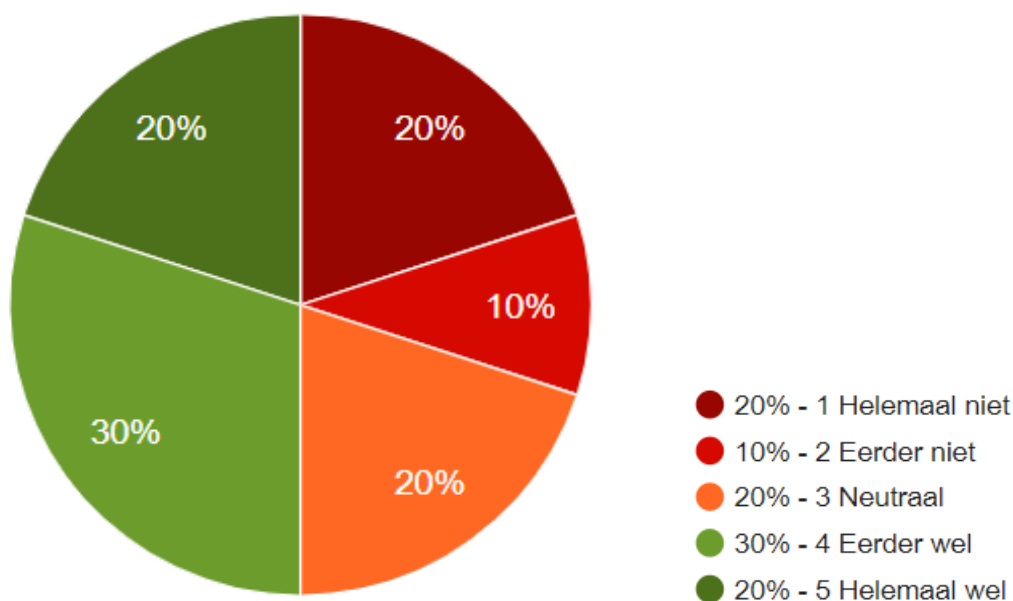

Bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

De online bevraging geeft niet meteen hetzelfde beeld weer, hier vindt 50% van de ondernemingen de doorlooptijd in verhouding tot de omvang van de gevraagde steun eerder of helemaal wel in verhouding. Eenzelfde aandeel schat de verhouding neutraal of minder in.

Figuur 9: Vindt u de doorlooptijd van uw steunaanvraag tot en met de finale beslissing in verhouding tot de omvang van de gevraagde steun? (n=10)

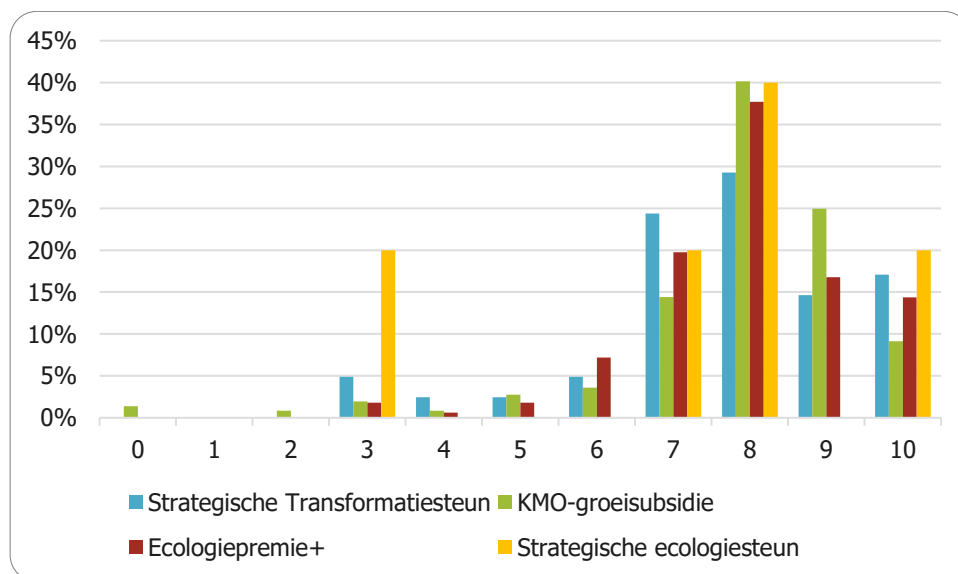
Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

Ondanks deze relatief goede resultaten komen voor alle instrumenten in de gebruikersfeedback en de interviews een (beperkt) aantal opmerkingen terug dat de doorlooptijd tussen indiening, besluit van het dossier en betaling te lang is.

3.3. Na de subsidieverlening

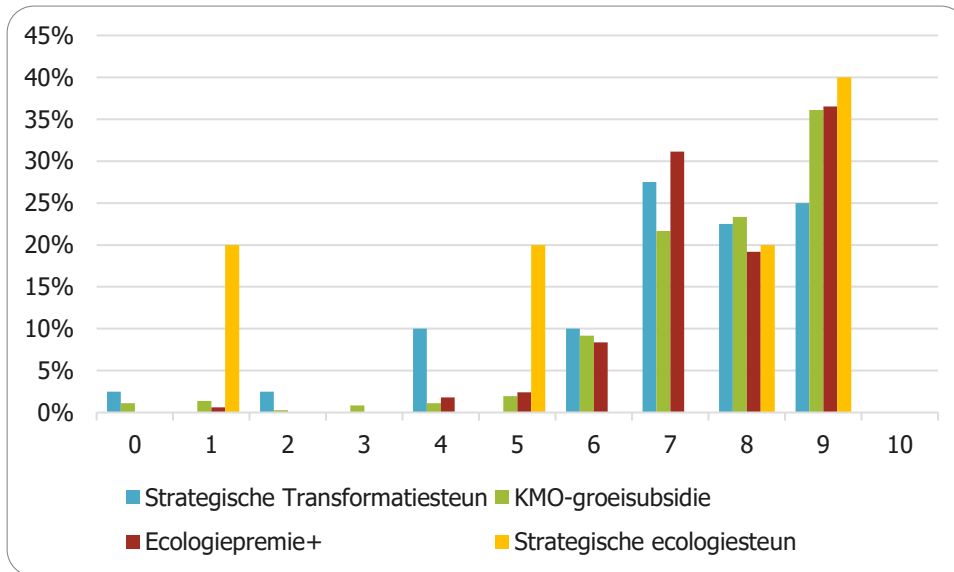
De gebruikersfeedback peilt naar de waarschijnlijkheid dat een onderneming bij een nieuw project opnieuw steun zou aanvragen via de Strategische Ecologiesteun, alsook naar een algemene tevredenheidsscore. Deze resultaten illustreren beide een tevredenheid met betrekking tot de Strategische Ecologiesteun en de daaraan verbonden dienstverlening.

Tabel 14: Indien uw bedrijf een nieuw project zou opzetten, zou u dan opnieuw een aanvraag voor deze steunmaatregel indienen?

Bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Tabel 15: Geef hier uw algemene tevredenheidsscore voor de beoordeling van onze dienstverlening

Bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

4 / Evaluatie van de impact en de additionaliteit

In dit hoofdstuk willen, aanvullend aan de portfolio- en procesanalyse, een dieper inzicht krijgen op de effectiviteit, impact en additionaliteit van de steuninstrumenten. We doen dit aan de hand van de IDEA-methodologie 'economische hefboommeting'. De methode bestaat uit 2 onderdelen, een online bevraging en een interview-gedeelte.

- ▶ De bevraging heeft betrekking op het proces van de steunaanvraag en toekenning, de additionaliteit en de impact van de steun voor de onderneming. De interventielogica per steuninstrument is hiervoor een belangrijke input.

De online bevraging is gestuurd naar 34 contacten uit de VLAIO-database. De online bevraging is beantwoord door 11 respondenten. Dit maakt een responsgraad van 32,4%.

- ▶ De interviews zijn opgebouwd uit open vragen rond het proces van de steunaanvraag en toekenning, de additionaliteit en de impact van de steun voor de onderneming, en de bijdrage tot de doelstellingen van de steuninstrumenten.

De resultaten van de online bevraging zijn aangevuld met de uitkomsten van 6 diepte-interviews.

Het voornaamste doel van deze methode is om na te gaan in welke mate de Strategische Ecologiesteun versterkend werkt naar de betrokken ondernemingen.

4.1. Gebruik van VLAIO-instrumentarium

De respondenten hadden de mogelijkheid in de online bevraging om aan te geven van welke andere VLAIO-instrumenten ze gebruik hebben gemaakt (voor de realisatie van het project) sinds 2015.

- ▶ Een kwart van de ondernemingen die gebruik maken van de Strategische Ecologiesteun maken ook gebruik van Strategische Transformatiesteun en in mindere mate ook gebruik van O&O-bedrijfssteun voor onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten (18%) en compensatie indirecte emissiekosten (18%).

Figuur 10: Van welke VLAIO-steuninstrumenten heeft uw onderneming sinds 2015 gebruik gemaakt in de realisatie van het project*? (n=11)

Antwoord	Totaal	% van antwoorden	%
Strategische Ecologiesteun	10		91%
Strategische Transformatiesteun	3		27%
O&O-bedrijfssteun (onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten, ICON-projecten)	2		18%
Andere VLAIO-instrumenten, gelieve te specificeren: ... 	1		9%
Compensatie indirecte emissiekosten	1		9%
Compensatie indirecte emissiekosten	1		9%
Baekelandmandaten	1		9%
O&O-bedrijfsprojecten (gestopt eind 2017)	1		9%

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

4.2. Aanleiding opstart van het project

In de online bevraging werd gevraagd naar de aanleiding voor het opstarten van het strategische project waarvoor VLAIO-steun werd aangevraagd.

Figuur 11: Wat was de belangrijkste aanleiding voor het opstarten van het strategisch project waarvoor u VLAIO-steun heeft aangevraagd? Meerdere mogelijkheden zijn mogelijk (n=11)

Antwoord	Gewogen score	%
Uit ecologische overwegingen		30%
De invoering van een nieuwe technologie		23%
De overschakeling naar of uitbreiding met een nieuwe bedrijfsactiviteit		14%
De verdere uitbouw van een voorsprong op de concurrentie		11%
Om een kostenbesparing door te voeren		9%
Om een veranderingsproces binnen de onderneming op gang te brengen		7%
Als reactie op veranderende marktsituatie- en omstandigheden		4%
Een toename van de concurrentie		3%

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- ▶ De belangrijkste aanleiding voor de opstart van een project is uit ecologische overwegingen (30%) en voor de invoering van een nieuwe technologie (23%).
- ▶ De overschakeling naar of uitbreiding met een nieuwe bedrijfsactiviteit (14%), de verdere uitbouw van een voorsprong op de concurrentie (11%) en het doorvoeren van kostenbesparingen (8%) zijn minder belangrijke drijfveren van de projecten.

Uit de interviews leiden we af dat projecten die gebruik maken van Strategische Ecologiesteun vaker lijken aan te sluiten bij een uitbreidingsinvestering of een (noodzakelijke) vervanging van een bestaande installatie. De investering zorgt in een aantal gevallen ook voor een unieke nieuwe technologie of installatie met een zeker showcase-gehalte (binnen de groep, binnen Vlaanderen of Europa).

Een belangrijke drijvende kracht voor de opstart van een project is naast CO₂-reductie of andere uitstootreductie ook de vaststelling dat de investering op langere termijn voordeliger is omdat o.a. energiekosten verminderen.

4.3. Reden steunaanvraag

Naast de aanleiding voor het opstarten van het strategische project, is er ook gepeild naar de belangrijkste reden(en) om via Strategische Ecologiesteun het project te helpen realiseren.

Figuur 12: Wat was de belangrijkste reden om steun aan te vragen via VLAIO om het project te helpen realiseren, ongeacht of deze effecten zich gerealiseerd hebben? (n=11)

Antwoord	Gewogen score	%
steun zou bijdragen aan de financiële haalbaarheid van het project		30%
steun zou bijdragen aan de verhoging van de duurzaamheid van het project		24%
steun zou bijdragen aan een versnelde uitvoering van het project		13%
steun zou bijdragen aan de totale omvang van het project		13%
het project zonder steun economisch te risicovol zou zijn		13%
steun zou bijdragen aan een betere kwaliteit van het project		6%

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- De belangrijkste redenen om steun aan te vragen voor de realisatie van het project was de bijdrage aan de financiële haalbaarheid (30%), het verhogen van de duurzaamheid van het project (24%). De bijdrage aan de totale omvang en een versnelde uitvoering van het project zijn belangrijke (secundaire) redenen om steun aan te vragen. Beiden worden aangeduid door 13% van de respondenten.

De steun blijkt een belangrijke factor te zijn in de interne competitie voor investeringen binnen een multinationale onderneming. Bedrijven die steun (kunnen) ontvangen overtuigen hun globaal management makkelijker om de investering in een Vlaamse vestiging te maken.

4.4. Resultaten en impact

4.4.1 Effecten op niveau van het bedrijf

De respondenten kregen een tabel met mogelijke effecten op het bedrijf waartoe de uitvoering van het project zou kunnen bijdragen met de vraag in welke mate het project al heeft bijgedragen of verwacht wordt te zullen bijdragen tot de realisatie van deze effecten. Omdat een meerderheid van de projecten nog in uitvoering zijn en/of een groeitraject inhouden, was het belangrijk ook naar de verwachtingen te peilen.

Figuur 13: Welke effecten deden zich uiteindelijk voor in uw onderneming, of verwacht u nog in de toekomst, dankzij de realisatie van het project? Het project heeft bijgedragen tot... (n=9)

	Niet of in beperkte mate bijgedragen	Reeds substantieel bijgedragen	Verwacht substantieel bij te dragen in de toekomst
het verhogen van de duurzaamheid van product en/of proces	11%		89%
het introduceren van een nieuw productieproces	11%	11%	78%
het lanceren van een nieuw product, dienst of businessmodel	22%	22%	56%
de versterking van reputatie en merknaam	33%		67%
kennis- en competentieverhoging (door o.a. training, management skills, strategie)	33%	11%	56%
product- en/of procesontwikkeling goedkoper laten verlopen	33%	11%	56%
het betreden van een nieuwe internationale markt	33%	22%	44%
het aanboren van een nieuw kennisdomein	33%	33%	33%
product- en/of procesontwikkeling sneller laten verlopen	33%	33%	33%
ander, gelieve te specificeren	50%		50%
het verhogen van de export naar reeds bestaande markten	44%	22%	33%
de creatie van spin-offs-/out	78%	11%	11%
nieuwe of verbeterde samenwerking met partners	78%	22%	

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- ▶ Bij de Strategische Ecologiesteun staan vooral de verwachte effecten voorop. Niet te verwaarlozen **verwachte** effecten van de projecten zijn het verhogen van de duurzaamheid van een product en/of proces (89%), het introduceren van een nieuw productieproces (78%) en het versterken van de reputatie en de merknaam van de onderneming (67%).
- ▶ Onder de reeds **gerealiseerde effecten** blijkt 33% van de ondernemingen het aanboren van een nieuw kennisdomein en product- en/of procesontwikkeling sneller laten verlopen aan te duiden.

De interviews geven aan dat een ondersteund project verschillende sprongen voorwaarts kan nemen in relatie tot:

- ▷ het productieproces, bijvoorbeeld in automatisatie (industrie 4.0) en milieuverbetering van het proces. Dit vaak in combinatie met een verlaagde energiekost en minder afval, lozing en uitstoot.
- ▷ betere werkomstandigheden voor de werknemers (vb. isolatie, ergonomie)
- ▷ de kwaliteit van het product (vb. beter bewerkbaar).

Bovendien is bij sommige ondernemingen de technologie breder toepasbaar waardoor ze productlijnen kunnen behouden of extra contracten aantrekken. Zonder de investering zou dit niet (meer) kunnen.

Een belangrijke vaststelling is dat de investering in een nieuwe technologie ook vaak nieuw is voor de volledige groep. In sommige gevallen stijgt ook de kostprijs (vb. kinderziektes tijdens productieproces). Naar imago hebben duurzaamheidsinvesteringen ook een positieve uitstraling.

4.4.2 Impact op niveau van het bedrijf

Naast de op kortere termijn realiseerbare effecten, hebben we de bedrijven ook bevraagd over de mogelijke impact op langere termijn waartoe de uitvoering van het project zou kunnen bijdragen.

In de bevraging vroegen we de naar de impact van het project – sinds de start – op de werkgelegenheid, omzet, investeringen, verduurzaming en het opleidingsbudget.

Figuur 14: Hoe zijn volgende factoren in uw onderneming geëvolueerd sinds de start van het project? (n=9)

Subvragen	Resp.	% van antwoorden	gem	med	SD
Verduurzaming van de onderneming	9	 22 78	0.78	1	0.42
Opleidingsbudget (in euro)	9	 33 67	0.67	1	0.47
Werkgelegenheid	9	 56 44	0.44	0	0.5
Investeringen (in euro)	9	 11 44 44	0.33	0	0.67
Omzet (in euro)	9	 78 22	0.22	0	0.42

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- ▶ Meer dan 20% van de respondenten geeft aan dat sinds de start van het project alle opgelijste impact (werkgelegenheid, omzet, investeringen, verduurzaming en opleidingsbudget) zijn toegenomen. Sinds de start van het gesteunde project is bij 78% van de bedrijven de duurzaamheid gestegen, bij 7 op de 10 bedrijven steeg ook het opleidingsbudget. Bij bijna 45% van de bedrijven is ook de werkgelegenheid en de investeringen toegenomen.

Impact van de VLAIO-steun

Indien een positieve impact werd geïdentificeerd, werd ook gevraagd om de impact van de VLAIO-steun aan te geven én een inschatting gevraagd van de factoren voor de periode tussen opstart van het project en ogenblik van de bevraging en zoals verwacht in de komende drie jaar. Hier geldt ook dat omdat een deel van de projecten nog in uitvoering, zijn het belangrijk was naar de verwachtingen te peilen.

Figuur 15: U gaf aan dat de werkgelegenheid, omzet, investeringen of opleidingsbudget van uw onderneming gestegen is. Wat was de impact van de VLAIO-steun hiervan?

	In grote mate	In beperkte mate	Geen	Ik weet het niet
Werkgelegenheid (n=4)	25%	75%	0%	0%
Omzet (n=2)	0%	50%	0%	50%
Investerings (n=4)	0%	75%	0%	25%
Opleidingsbudget (n=6)	17%	67%	0%	17%

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- ▶ Wat de impact betreft op de groei van de werkgelegenheid, draagt de Strategische Ecologiesteen bij 25% van de respondenten in grote mate bij tot deze groei. Er is bovendien een belangrijke groep respondenten (75%) die aangeeft dat de steun in beperkte mate heeft bijgedragen tot de groei van de werkgelegenheid.
  - Een aantal bedrijven geven aan dat er een significante stijging is van het aantal werknemers, vnl. bij een nieuw investeringsproject. Daarnaast geven een aantal bedrijven ook dat er geen extra werknemers toegevoegd zullen worden. Dit is meestal het geval bij vervangingsprojecten.
- ▶ Wat de impact betreft op de groei van de omzet, is het onduidelijk hoe de Strategische Ecologiesteen bijdraagt.
  - Duurzaamheid is een verhaal in opbouw: duurzaamheidsargumenten gaat nooit klanten afschrikken, maar (nog) niet bij alle ondernemingen is dit gereflecteerd in concrete nieuwe contracten of omzet.
- ▶ Wat de impact betreft op de groei van de investeringen, geeft een belangrijke groep respondenten (75%) aan dat de steun in beperkte mate heeft bijgedragen tot de groei van de investeringen.
- ▶ Wat de impact betreft op de groei van het opleidingsbudget, draagt de Strategische Ecologiesteen bij 17% van de respondenten in grote mate bij tot deze groei. Er is bovendien een belangrijke groep respondenten (67%) die aangeeft dat de steun in beperkte mate heeft bijgedragen tot de groei van de werkgelegenheid.

Verduurzaming van de onderneming

In de bevraging bevroegen we ook specifiek de impact van het project op de verduurzaming van de onderneming.

Figuur 16: Wat is de impact van het project op de verduurzaming van uw onderneming? (n=99)

Subvragen	Resp.	% van antwoorden	gem	med	SD
Project heeft geleid tot de realisatie van een milieuvriendelijk en/of energiezuinig productieproces.	7	14 86	4.86	5	0.35
Project heeft geleid tot duurzame(re) producten of diensten	7	29 71	4.71	5	0.45
Project heeft geleid tot een globale milieubewuste en/of energie-efficiënte strategie op ondernemingsniveau.	7	14 29 57	4.43	4.5	0.73
Project heeft geleid tot een klimaatbewuste strategie op ondernemingsniveau.	7	14 43 43	4.29	4	0.7
Project heeft geleid tot milieuvriendelijke of energiezuinige infrastructuur	7	29 29 43	3.29	3	1.67

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

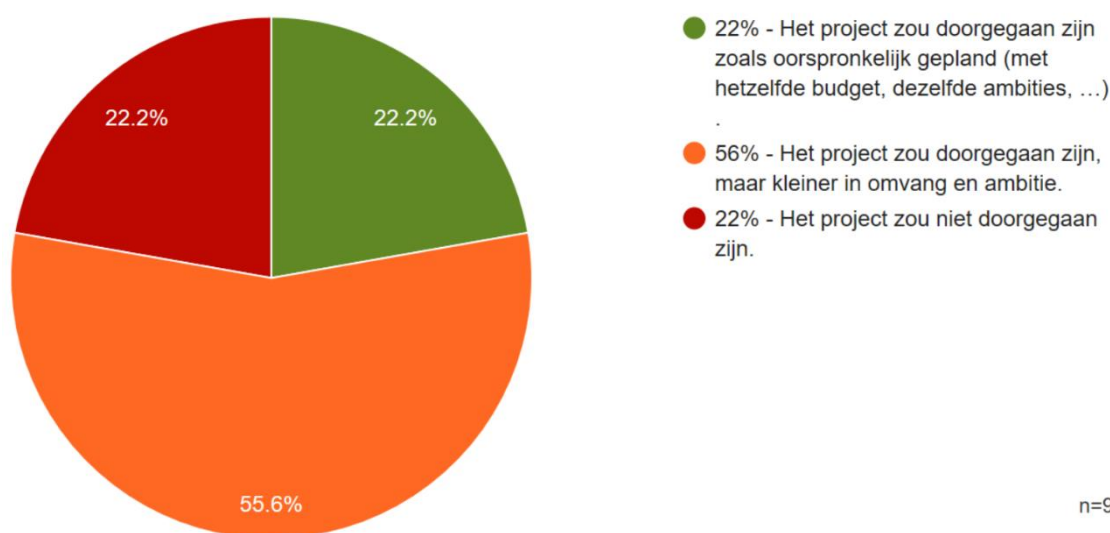

- ▶ Wat de impact betreft op de verduurzaming van de onderneming, draagt het gesteunde project bij tot de realisatie van een milieuvriendelijk en/of energiezuinig productieproces én leidt het tot duurzame(re) producten of diensten. Daarnaast is er ook een belangrijk impact op de strategie met betrekking tot duurzaamheid bij de ondernemingen.
- ▶ De steun biedt een gemakkelijker 'winning game' voor duurzaamheid in de strategie voor de onderneming. Indirect heeft de steun bij een aantal ondernemingen bijgedragen om van duurzaamheid een speerpunt te maken in de strategie van de onderneming (vb. bijkomende levenscyclus-analyse om een strategische shift in getallen te kunnen aantonen, 'climate action report'). De projecten zijn in sommige gevallen ook een belangrijk speerpunt in de globale strategie van ondernemingen.

4.5. Belang van de steun (additionaliteit)

We stelden de respondenten ook de (hypothetische) vraag over wat er zou gebeurd zijn indien het project geen steun zou hebben gekregen.

Figuur 17: Wat zou er met het project gebeurd zijn indien u hiervoor geen VLAIO-steun zou hebben ontvangen?

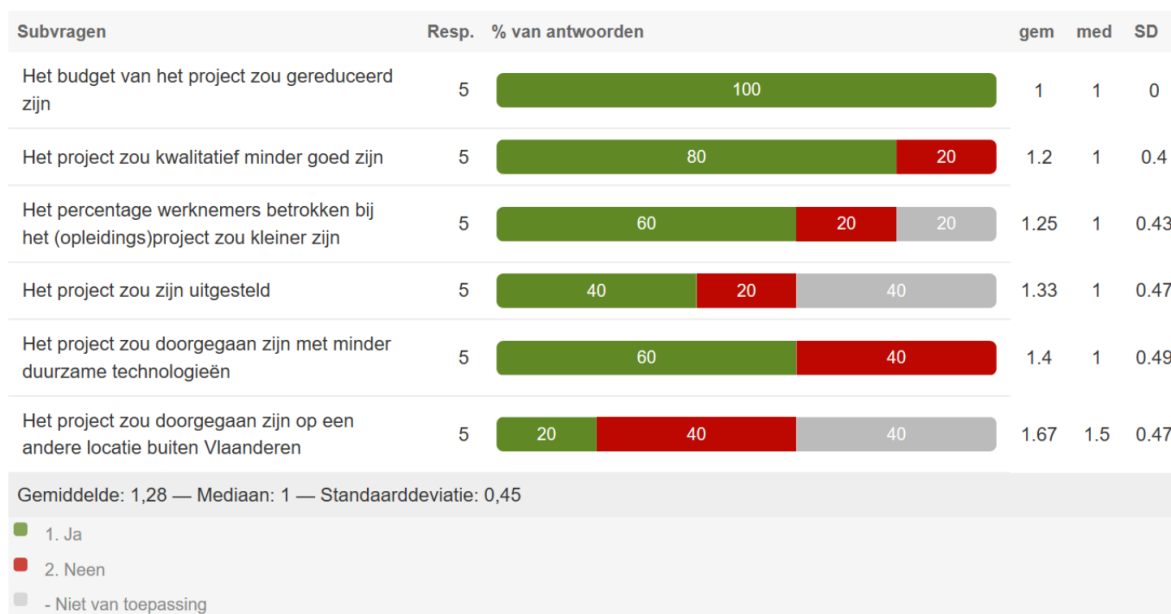
Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- ▶ 22% van de ondernemingen stelt dat de projecten niet doorgedaan zouden zijn. Verder stellen we op basis van deze vraag dat ongeveer meer dan de helft van de projecten (56%) wel zou doorgaan, maar met wijzigingen in omvang en ambitie. We spreken dan van partiële project-additionaliteit.

De respondenten die antwoordden dat het project zou doorgaan met wijzigingen, werden vervolgens gevraagd naar welke wijzigingen dan zouden worden doorgevoerd (opnieuw hypothetisch).

- ▶ De meest aangeduide (hypothetische) wijziging is de verwachting dat het budget zou gereduceerd zijn, daarnaast is de verwachting in 80% van de projecten de kwaliteit minder goed zou zijn en dat 60% van de projecten zou doorgedaan zijn met minder duurzame technologieën.
- ▶ Een gedeelte (40%) van de projecten zouden uitgesteld worden of uitgevoerd op een langere termijn. Een klein percentage van de respondenten (20%) geven aan dat de investering dan zou doorgedaan zijn op een locatie buiten Vlaanderen.

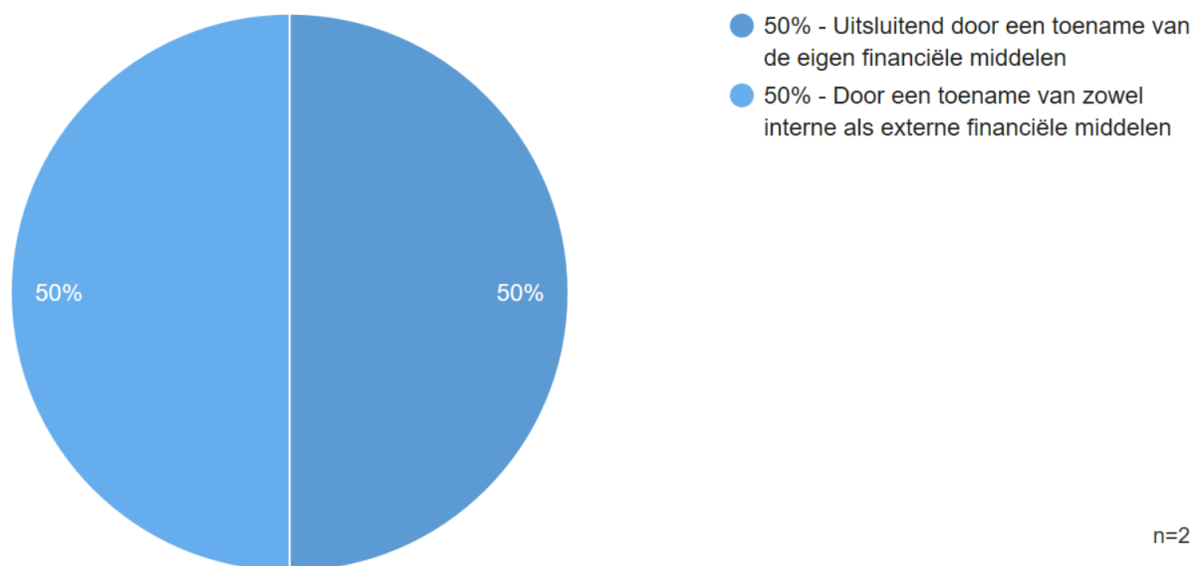
Figuur 18: Duid aan op welke wijze het project gewijzigd zou zijn indien het ook zonder VLAIO-steun zou zijn doorgedaan (n=5)

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- ▶ 22% van de projecten zou doorgedaan zijn zoals gepland, zonder wijzigingen. Hiervan zou de helft van de ondernemingen eigen financiële middelen gebruiken om de niet-ontvangen steun te compenseren, de andere helft gaf aan zowel interne als externe financiële middelen te gebruiken. In die gevallen is er geen project-additionaliteit.

Figuur 19: Op welke wijze zou u de niet-ontvangen steun compenseren?

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

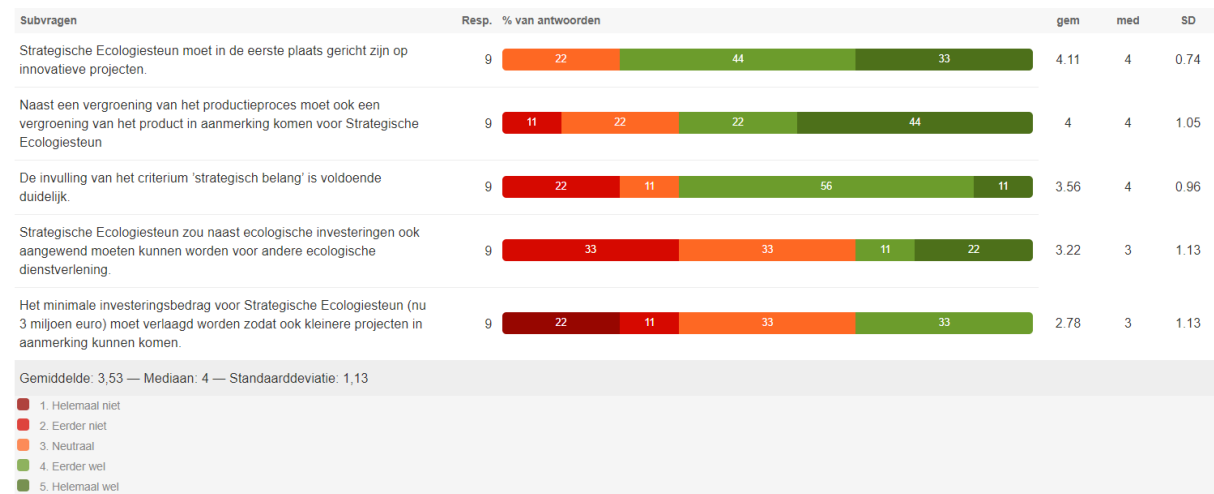
- ▶ De additionaliteit van de steun kwam ook aan bod in de interviews. De additionaliteit bleek voor deze bedrijven vooral betrekking te hebben op de schaal van de projecten (breedte en diepte).
  - Zonder de subsidie zouden de projecten een nauwere scope hebben. De steun geeft de mogelijkheid, met het voorschot, om een uitgebreidere voorstudie (vb. engineering) te doen en assumpties in meer detail te onderbouwen waardoor de implementatie en realisatie van het project sneller kan verlopen.

- Daarnaast gaan projecten soms ook in concurrentie met bestaande projecten binnen een multinational bedrijf. Als een onderneming dan een innovatief en risicovol project heeft zal het met overheidssteun intern meer kans maken om dit project ook uit te voeren.
- Daarnaast geeft de steun bedrijven een duw om te investeren in nieuwe technologie, ook al gebruikt het hoofdbedrijf een andere technologie.

4.6. Suggesties voor bijsturing van de maatregel

De respondenten kregen tenslotte ook een aantal mogelijke suggesties voor aanpassing van Strategische Transformatiesteun voorgeschoteld met de vraag in welke mate ze hiermee akkoord zouden gaan.

Figuur 20: In welke mate gaat u akkoord met volgende stellingen?

Bron: online bevraging, bewerking door Idea Consult

- ▶ 3 op 4 bedrijven stelt dat Strategische Ecologiesteun moet gericht zijn op innovatieve projecten.
- ▶ 2 op 3 bedrijven zijn akkoord dat ook vergroening van product moet kunnen gesteund worden, en dat het criterium 'strategisch belang' voldoende duidelijk is.
- ▶ 1 op 3 bedrijven geeft aan dat Strategische Ecologiesteun ook aangewend kan worden voor andere ecologische dienstverlening.
- ▶ Op de stelling of het minimale investeringsbedrag moet verlaagd worden, wordt slechts door 1 op 3 van de ondernemingen gesteund.

5 / Conclusies

Dit hoofdstuk bevat de samenvattende conclusies waarbij we de inzichten uit de verschillende analyses voor Strategische Ecologiesteun samenbrengen. We vatten eerst de karakteristieken van het instrument samen en zetten een aantal kerncijfers op een rij op basis van de portfolio-analyse. Vervolgens presenteren we de belangrijkste resultaten met betrekking tot de proceskwaliteit. Daarna gaan we in op de effectiviteit, impact en additionaliteit van de steun. Op basis van de evaluatieresultaten voor de Strategische Ecologiesteun komen we tot adviezen met het oog op de optimalisering van het instrument.

5.1. Kenmerken

- ▶ Het instrument Strategische Ecologiesteun beoogt finaal bij te dragen aan het stimuleren van efficiënter en duurzamer energieverbruik en de versterking van het Vlaams economisch weefsel door vergroening van de productieprocessen.
- ▶ De directe realisatie van de interventie is de investering door een onderneming in groene spijttechnologie die omwille van haar unieke bedrijfsspecifieke karakter niet kan worden gestandaardiseerd en daardoor niet voorkomt op de limitatieve technologieënlijst van de Ecologiepremie Plus-steunregeling. De investering moet leiden tot een aantal belangrijke resultaten, namelijk:
  - ▷ Stimuleren en realiseren van een uniek milieuvriendelijk en/of energiezuinig productieproces.
  - ▷ Globale milieu- of energieoplossing op ondernemingsniveau.
  - ▷ Duurzame economische groei van de onderneming
- ▶ Het bedrag van de Strategische Ecologiesteun wordt bepaald door: het type investering (milieu, op energiegebied, energie uit hernieuwbare energie & warmtekrachtkoppeling), de ecolasse waartoe een technologie behoort (ecologiegetal) en de grootte van de onderneming. Voor ecologische investeringsprojecten geldt een minimum aanvaardbaar investeringsbedrag van 3.000.000 euro. De steunpercentages bedragen 30 tot 40% voor kmo's en 20 tot 30% voor grote ondernemingen.

5.2. Kerncijfers

Start	• December 2012		
Aantal dossiers	<ul style="list-style-type: none"> • Ingediend: 55 • Goedgekeurd: 39 		
Totale steun	• 60,0 miljoen euro		
Steun per dossier	<ul style="list-style-type: none"> • Gemiddeld: 1.540.528 euro • Mediaan: 1.000.000 euro • Minimum: 150.490 euro • Maximum: 6.202.339 euro 		
Naar grootte	<i>Groot</i> <ul style="list-style-type: none"> • 92,2% • 55,3 miljoen euro • 34 dossiers 	<i>Middelgroot</i> <ul style="list-style-type: none"> • 3,3% • 1,9 miljoen euro • 2 dossiers 	<i>Klein</i> <ul style="list-style-type: none"> • 3,6% • 2,2 miljoen euro • 2 dossiers
Naar sector	Industrie Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer sanering Exploitatie van en handel in onroerend goed		<ul style="list-style-type: none"> • 44 772 722 euro • 7 675 251 euro • 3 731 934 euro • 2 000 000 euro • 1 000 000 euro
Naar regio	<ul style="list-style-type: none"> • Antwerpen (35,7% - 21,4 miljoen euro) • Oost-Vlaanderen (26,7% - 16 miljoen euro) • Limburg (15,9% - 9,6 miljoen euro) • West-Vlaanderen (10,7% - 6,4 miljoen euro) • Vlaams-Brabant (1,5% - 0,8 miljoen euro) • Andere (9,5% - 5,7 miljoen euro) 		

- ▶ Van bij de opstart in 2012 tot en met 30 juni 2019 telt het instrument Strategische Ecologiesteun 55 aanvragen. In 43 dossiers werd een beslissing genomen, waarvan er 39 werden goedgekeurd en 4 negatief werden beoordeeld.
- ▶ Het aantal toegekende aanvragen is niet gelijkmatig verdeeld over de jaren. Het instrument kende een stijging van 8 goedgekeurde dossiers in 2016. De jaren daarna daalde het aantal goedgekeurde dossiers licht.
- ▶ In totaal is er van de start van het instrument in 2012 tot en met 30 juni 2019 voor meer dan 60 miljoen euro Strategische Ecologiesteun toegekend aan 39 ondernemingen. Het totale investeringsbedrag is 912,7 miljoen euro. Het vermeden CO₂-equivalent bedraagt 1,3 miljard GWP (*global warming potential*).
- ▶ Het gemiddelde bedrag per goedgekeurd dossier is 1.540.528,13 euro. Het mediaan bedrag per steundossier is 1 miljoen euro, met als minimum 150.490 euro en als maximum 6.202.339 euro. Drie dossiers ontvangen een bedrag onder de 500.000 euro, 23 dossiers ontvangen een bedrag tussen 500.000 euro en 1.000.000 euro en 13 dossiers ontvangen een bedrag groter dan 1.000.000 euro.
- ▶ Het overgrote deel van het budget (55,3 miljoen euro), meer dan 90%, gaat naar grote ondernemingen. Kleine en middelgrote ondernemingen ontvangen elk ongeveer 2 miljoen euro. Drie vierde van de steun gaat naar industriële ondernemingen.
- ▶ Ondernemingen in Antwerpen krijgen naast de meeste toekenningen ook de meeste steun. Voor de middelen volgt daarna Oost-Vlaanderen, Limburg en West-Vlaanderen. Voor het aantal toekenningen volgt Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Limburg.
- ▶ Bijna 80% van de gesteunde ondernemingen is meer dan 10 jaar oud. Eén op tien van de ondernemingen is tussen vijf en tien jaar oud en één op tien van de ondernemingen zijn jonger dan vijf jaar.
- ▶ De gemiddelde doorlooptijd voor een ingediend dossier bij het instrument Strategische Ecologiesteun bedraagt 176 dagen.

5.3. Proces en proceskwaliteit

- ▶ De Strategische Ecologiesteun wordt vaak in combinatie met Strategische Transformatiesteun (27%) en in mindere mate wordt er ook gebruik gemaakt van O&O-bedrijfssteun voor onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten (18%) en compensatie indirecte emissiekosten (18%).
- ▶ Ondernemingen leren het instrument via diverse kanalen kennen. Bijna de helft van de bedrijven leerde de Strategische Ecologiesteun kennen door een consultant. Daarnaast is ook de signalering van de mogelijkheden via het management van belang. Verder blijkt het belang van de VLAIO-communicatie en leren ondernemingen het instrument kennen via het huidige Team Bedrijfstrajecten, sectorfederaties en vakorganisaties.
- ▶ Meer dan de helft (52%) van de ondernemingen is niet extern begeleid. Bijna 1 op 3 geeft aan begeleid te zijn door een private consultant in de voorbereiding van het aanvraagdossier. 8% geeft aan door VLAIO-medewerkers geholpen te zijn. Elk ondervraagd bedrijf is tevreden over de externe begeleiding. De ondernemingen deden voornamelijk een beroep op begeleiding wegens gebrek aan kennis met betrekking tot de steunmaatregel en omwille van de complexiteit van de procedure.
- ▶ De gebruikersfeedback geeft aan dat ondernemingen voldoende informatie vinden op de VLAIO-website om hun aanvraag vlot in te dienen, bijna 57% van de ondernemingen zegt tevreden te zijn over de informatie. Een duidelijke tijdslijn wat op welk moment moet ingediend worden zou nuttig zijn voor een aantal bedrijven.
- ▶ De meeste ondernemingen vinden de voorwaarden duidelijk, maar de beslissingscriteria van de Strategische Ecologiesteun onvoldoende duidelijk. Dit ligt in lijn met een veel voorkomende opmerking in de gebruikersfeedback en de interviews, namelijk de helderheid van de beslissingscriteria van de Strategische Ecologiesteun. Dit is een knipperlicht.

Verschillende ondernemingen geven aan dat de beslissingsprocedure en de gerelateerde beschrijving van de beoordelingscriteria onduidelijk zijn. Met name de toetsing van de ecologie-investeringen door VITO is voor een aantal ondernemingen een 'black box'. Ook de doelstelling zou meer duiding kunnen gebruiken: is de steun bedoeld om de milieu-impact van het productieproces of tijdens de gebruiksfase te reduceren?

- ▶ De ondernemingen geven aan dat ze in het algemeen tevreden tot heel tevreden zijn over de hulpvaardigheid van de dossierbehandelaar. 80% is minstens tevreden over de dienstverlening van VLAIO tijdens de beoordeling en behandeling.
- ▶ Een belangrijke doelstelling van de instrumenten is om de administratieve werklast bij de steunaanvraag tot een minimum te beperken. Voor 50% van de ondernemingen is de werklast in verhouding tot de omvang van de gevraagde steun. De helft schat de verhouding (50%) neutraal in.
- ▶ Omtrent de doorlooptijd vindt 50% van de ondernemingen dit in verhouding tot de omvang van de gevraagde steun. Eenzelfde aandeel schat de verhouding neutraal of minder in. Voor een deel van de ondernemingen is de doorlooptijd tussen indiening, beslissing van het dossier en betaling te lang.
- ▶ Er is globaal gesproken een tevredenheid met betrekking tot de voorwaarden, procedures en dienstverlening verbonden aan de Strategische Ecologiesteun.

5.4. Effectiviteit, impact en additionaliteit van de steun

- ▶ De belangrijkste aanleiding voor de opstart van een project dat gebruik maakt van de Strategische Ecologiesteun zijn ecologische overwegingen (30%) en de invoering van een nieuwe technologie (23%).

Projecten die gebruik maken van Strategische Ecologiesteun sluiten aan bij een uitbreidingsinvestering of een vervanging van een bestaande installatie. De investering zorgt in een aantal gevallen ook voor een unieke nieuwe technologie (binnen de groep, binnen Vlaanderen of Europa). Een belangrijke drijvende kracht voor de opstart van een project is naast CO₂-reductie of andere uitstootreductie ook de vaststelling dat de investering op langere termijn voordeliger is omdat o.a. energiekosten verminderen.

De belangrijkste redenen om steun aan te vragen voor de realisatie van het project was de bijdrage aan de financiële haalbaarheid (30%), het verhogen van de duurzaamheid van het project (24 %). De bijdrage aan de totale omvang en een versnelde uitvoering van het project zijn belangrijke (secundaire) redenen om steun aan te vragen. Bedrijven die steun (kunnen) ontvangen overtuigen hun globaal management makkelijker om de investering in een Vlaamse vestiging te maken.

- ▶ Bij de Strategische Ecologiesteun staan vooral de verwachte effecten voorop. Niet te verwaarlozen verwachte effecten van de projecten zijn het verhogen van de duurzaamheid van een product en/of proces (89%), het introduceren van een nieuw productieproces (78%) en het versterken van de reputatie en de merknaam van de onderneming (67%).

Ondersteunde projecten dragen bij tot de automatisatie en milieuverbetering van het productieproces, betere werkomstandigheden voor de werknemers en de kwaliteit van het product. Bovendien is bij sommige ondernemingen de technologie algemener toepasbaar waardoor ze productlijnen kunnen behouden of extra contracten aantrekken.

Naar imago hebben duurzaamheidsinvesteringen ook een positieve uitstraling.

- ▶ Sinds de start van het gesteunde project is bij 1 op 4 bedrijven de duurzaamheid gestegen, bij 7 op de 10 bedrijven is dit ook het geval voor het opleidingsbudget. Bij iets minder dan de helft van de bedrijven zijn ook de werkgelegenheid en de investeringen toegenomen. Voor de meeste factoren zijn de resultaten in beperkte mate te danken aan de VLAIO-steun.
- ▶ Verschillende ondernemingen geven aan dat duurzaamheid een verhaal in opbouw is: duurzaamheidsargumenten gaan nooit klanten afschrikken, maar (nog) niet bij alle ondernemingen is dit gereflecteerd in concrete nieuwe contracten of omzet. De steun biedt een gemakkelijkere 'winning game' voor duurzaamheid in de strategie voor de onderneming. Indirect draagt de steun bij om van duurzaamheid een speerpunt te maken in de (globale) strategie van ondernemingen.
- ▶ 22% van de projecten zou niet zijn doorgedaan. Ongeveer de helft van de projecten zou zijn doorgedaan zonder steun, maar met wijzigingen in omvang en ambitie, voornamelijk met betrekking tot de kwaliteit van het project en de duurzaamheid van de gebruikte technologie. De projecten kunnen bijvoorbeeld een uitgebreidere voorstudie uitvoeren die een snellere implementatie tot gevolg heeft. Intern is er ook meer kans om het project binnen te halen met steun. Dit biedt mogelijkheden om te investeren in nieuwe technologie, ook voor het bedrijf.
- ▶ We spreken van partiële project-additionaliteit. 1 op 5 projecten zou niet doorgedaan zijn. 1 op 5 bedrijven geeft aan dat het project zou doorgedaan zijn zoals gepland, zonder wijzigingen.

5.5. Advies

Op basis van de evaluatieresultaten voor Strategische Ecologiesteun komen we tot volgend advies met het oog op de optimalisering van het instrument. We hebben de aanbevelingen opgedeeld in drie categorieën, met name elementen van Strategische Ecologiesteun die best behouden blijven, waarachter een punt wordt gezet en die best worden bijgestuurd.

Type maatregel	Aanbeveling Strategische Ecologiesteun
Behouden	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Strategische Ecologiesteun is een belangrijke ondersteuning voor bedrijven die investeren in CO²-reductie of andere uitstootreductie. De steun beweegt bedrijven om investeringen te doen in een unieke nieuwe technologie (binnen hun groep, binnen Vlaanderen en Europa). De steun draagt bij aan de verankering van een Vlaamse vestiging van een multinational. Op deze kunnen deze vestigingen hun globaal management overtuigen om een investering in een Vlaamse vestiging te realiseren. ▶ De steun biedt een gemakkelijkere 'winning game' voor duurzaamheid in de strategie voor de onderneming. Indirect draagt de steun bij aan het ontwikkelen van duurzaamheid als een speerpunt in de (globale) strategie van ondernemingen. ▶ De mondelinge bespreking <i>on site</i> door VLAIO dient behouden te blijven. Dit wordt door de ondernemers als een meerwaarde gezien.
Stoppen	<ul style="list-style-type: none"> ▶ /
Bijsturen	<ul style="list-style-type: none"> ▶ De meeste ondernemingen vinden de voorwaarden en beslissingscriteria van de Strategische Ecologiesteun onvoldoende duidelijk. Er is een duidelijker en transparanter evaluatiekader nodig dat rekening houdt met de EU-criteria én dat ook inzetbaar is voor acquisitie om buitenlandse bedrijven aan te trekken of te behouden. Een voorbeeld is het STS-kader met een technologie-beoordeling en gebruik van de kostenefficiëntie-methode, waarbij ook het strategisch karakter meegenomen wordt. ▶ Grondige screening van de procedure met het oog op het verkorten van de doorlooptijd van de dossierbehandeling en de vermindering van de administratieve werklast voor de ondernemingen. Alsook de verduidelijking van de toetsingsprocedure van ecologie-investeringen door VITO (en hun rol als adviseur). ▶ De doelstelling van Strategische Ecologiesteun heeft meer duiding nodig: is de steun bedoeld enkel omdat het de milieu-impact van het productieproces reduceert of ook voor de productie van meer ecologische of duurzame producten? De focus komt dus best te liggen op innovatieve investeringen die bijdragen aan de klimaatdoelstelling. Hierbij kan het innovatief karakter van de steun ook scherper gesteld worden, met name richting duurzaamheid van producten. Dus niet enkel vergroenen van proces, maar ook steun voor productie van milieuvriendelijke producten en materialen. ▶ Synergiën nagaan tussen STS en STRES: STS heroriënteren naar opleidingssteun; terwijl bij STRES de focus ligt op innovatieve investeringen die bijdragen aan de klimaatdoelstelling.

6 / Overzicht extra tabellen en lijst van interviews

6.1. Lijst van interviews

Bedrijf	Provincie	Groote onderneming	Sector	Steunjaar
Aperam Stainless Belgium	Limburg	Grote Onderneming	Groot- en detailhandel	2018
Arcelormittal Belgium	Brussels Gewest	Grote Onderneming	Industrie	2013
JBF Global Europe	Antwerpen	Grote Onderneming	Industrie	2013
Kronos Europe	Oost-Vlaanderen	Grote Onderneming	Industrie	2016
LAMIFIL	Antwerpen	Grote Onderneming	Industrie	2018
Umicore	Antwerpen	Grote Onderneming	Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	2016

6.2. Extra tabellen portfolio-analyse

Tabel 16: Profiel van gesteunde ondernemingen naar grootte (in euro toegekende steun)

Jaar	Grote onderneming	Kleine onderneming	Middelgrote onderneming	Niet gekend
2013	8 366 910,65	0	0	0
2014	2 598 988,46	970 068,00	1 000 000,00	563 972,00
2015	8 269 923,00	0	0	0
2016	11 572 487,00	0	1 177 712,00	0
2017	8 000 000,00	1 000 000,00	0	0
2018	10 355 690,00	0	0	0
2019	5 731 933,90	0	0	0
Totaal	55 386 845,01	1 970 068,00	2 177 712,00	563 972,00

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Tabel 17: Profiel van gesteunde ondernemingen naar grootte (in aantal)

Jaar	Grote onderneming	Kleine onderneming	Middelgrote onderneming	Niet gekend
2013	5	0	0	0
2014	3	1	1	1
2015	4	0	0	0
2016	7	0	1	0
2017	6	1	0	0
2018	5	0	0	0
2019	3	0	0	0
Totaal	34	2	2	1

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Tabel 18: Profiel van gesteunde ondernemingen naar regio (in euro toegekende steun)

Jaar	Antwerpen	Limburg	Oost-Vlaanderen	Vlaams-Brabant	West-Vlaanderen	Andere
2013	4 931 236,37	0	2 000 000,00	0	1 000 000,00	435 674,28
2014	0	1 000 000,00	0	887 524,46	970 068,00	2 275 436,00
2015	8 269 923,00	0	0	0	0	0,00
2016	3 722 589,00	0	9 027 610,00	0	0	0,00
2017	2 000 000,00	0	1 000 000,00	0	3 000 000,00	3 000 000,00
2018	512 490,00	4 843 200,00	4 000 000,00	0	1 000 000,00	0,00
2019	2 000 000,00	3 731 933,90	0	0	472 912,00	0,00
Totaal	21 436 238,37	9 575 133,90	16 027 610,00	887 524,46	6 442 980,00	5 711 110,28

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

Tabel 19: Profiel van gesteunde ondernemingen naar regio (in euro toegekende steun)

Jaar	Antwerpen	Limburg	Oost-Vlaanderen	Vlaams-Brabant	West-Vlaanderen	Andere
2013	2	0	1	0	1	1
2014	0	1	0	1	1	3
2015	4	0	0	0	0	0
2016	3	0	5	0	0	0
2017	2	0	1	0	2	2
2018	1	2	1	0	1	0
2019	2	1	0	0	1	0
Totaal	14	3	8	1	6	6

bron: VLAIO, bewerking door Idea Consult

